

ELÇİN EFENDİYEV'İN "BAYRAQDAR" POVESTİNDE İNSAN PANORAMASI

Taşkın İŞGÖREN¹

ÖZET

Çağdaş Azerbaycan nesrinde, 1960 kuşağı yazarları arasında yer alan Elçin Efendiyev; öykü, povest, tiyatro ve roman gibi birçok türde eser kaleme almıştır. Yazarın "Bayraqdar" povestinde, 1992'deki işgalden önce Şuşa'da yaşayan Azerbaycan Türklerinin yaşamlarından kesitler sunulurken, işgalden sonra Bakü'ye göçe zorlanmaları sonucunda yaşadıkları sıkıntı ve buhranlar yansıtılmaktadır. Bakü'de Buzovna kasabasına göçen insanların 1992'de Şuşa'da yaşadıkları siyasi karışıklıkları, Buzovna'daki sosyolojik ve iktisadi durumlarını ve bireysel psikolojilerini kendi penceresinden kurguya aktaran Elçin Efendiyev, bu povestinde yarattığı karakter ve tipler üzerinden okuyucuya "tarihî hikâyeler" sunmaktadır. Yazar bu hikâyelerde, kimi zaman dış dünyadaki olay ve kimliklere de atıfta bulunmuş ve bunlardan istifade etmiştir.

Tarihte Şuşa işgalinin ele alındığı bu povest, Elçin Efendiyev'in kaleminden okuyucuların dikkatine sunulmuştur. Povestte dış dünyadaki birtakım tarihî bilgilerin bilinmesi, ele alınan konunun daha iyi anlamlandırılması açısından önem taşıyabilir. Bununla beraber söz konusu metin, bir tarihî belge olarak değil; yazarın 1992 olaylarından yola çıkmak suretiyle kendi kurgusunu yarattığı edebî bir eser olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda makalede tarihî ve sosyolojik eleştiri yöntemi kullanılsa da metnin her şeye rağmen bir kurgu olduğu esasî temel alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Elçin, Karabağ, Şuşa, Povest

THE HUMAN PANORAMA İN ELÇİN EFENDİYEV'S NARRATIVE "BAYRAQDAR"

ABSTRACT

Elcin Efendiyev, who is among the 1960 generation in Azerbaijani prose literature, wrote numerous works of literary genre like stories, povests (long stories), theatres and novels. In the povest, before the occupation in 1992, the lives of Azerbaijani people are presented, whereas, after the occupation their anguish as a consequence of their forced migration to Baku is depicted. Efendiyev presents readers some "historical stories", where the characters were fictionalized based on the political disturbance that they suffered in Shusha in 1992, and their socioeconomic conditions and psyche in Buzovna. In these stories, the author cited events and identities in the outer world and used them.

This povest about the Shusha occupation in history, was released from the point of view of Elcin Efendiyev. To be aware of some historical events from the outer world may be important in order to understand the text. However, in this article, the text has not been regarded as a historical source; but regarded as a literary work, in which the author created his own fiction based upon historical events. So in this context, though the historical and social criticism have been used as critical method, it is considered the fact that the text is based on a fiction anyhow.

Key words: Elcin, Karabakh, Shusha, povest

¹ Dr., Sahne Tozu Tiyatrosu, taskinisgoren@hotmail.com

GİRİŞ

Bilindiği üzere Elçin Efendiyev, Azerbaycan edebiyatında 1960'lı yıllarda öykücülüğü ile dikkat çekmeye başlamıştır. İlk öyküsünü 1959 yılında "Azərbaycan Gəncləri" gazetesinde yayımlayan Efendiyev, yine matbuatta ilk povesti "Açıq Pəncərə"yi 1967 yılında yayımlamıştır (Elçin 2013: 90). Povestinin ilk baskısını 1969'da yapmıştır. Aynı yıl "Sos" povestini de bastıran Elçin Efendiyev, hikâyeciliği ile birlikte povest yazmayı da sürdürmüştür; 1977'de "Bir Görüşün Tarixçəsi" povest kitabını, 1983'te "Dolça" povestinin yer aldığı "Bülbül Nağılı" ve 1984'te ise "Toyuğun Diri Qalması" povestinin yer aldığı "Beş Dəqiqə və Əbədiyyət" kitaplarını bastırmıştır. Yazar aynı yılda ilk romanı "Mahmud və Məryəm"i; 1985'te "Ağ Dəvə", 1989'da ise "Ölüm Hökmü" adlı romanlarını bastırmıştır. Son romanı "Baş"ı ise 2015 yılında yayımlamıştır.

Kitap olarak basılan povest ve romanların daha önceki yıllarda matbuatta parça parça yayımlanmış olduğu göz önde bulundurulsa bile, Elçin Efendiyev'in edebi faaliyetlerinde öykü, povest ve roman olmak üzere bir sıralama izlediği söylenebilir. Bu durumda bir tür (janr) için, bir öncekinin de hazırlık aşamasını oluşturduğu düşünülebilir. Buna ek olarak yazar, tiyatro eserleri ve birçok kültür, edebiyat ve sanat yazıları da kaleme almıştır.

Temel ve yan anlam bağlamında, "öykü" ve "hikâye" sözcükleri, çeşitli yerlerde birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Bu makalede "öykü ve "hikâye" sözcüklerinin kullanım alanlarının ayrımında "hikâye" (story), TDK'nin temel anlamında belirttiği gibi "Bir olayın sözlü veya yazılı olarak anlatılması" (Türk Dil Kurumu), olarak kullanılırken; "öykü" ise "kısa hikâye" (short story) anlamındaki edebî tür olarak kullanılmıştır (Gülsoy 2006: 158). "Povest" sözcüğü, romandan hacimce daha kısa olan ve hikâyelerinin nispeten daha az karışık olduğu öykü (fictional narrative) için kullanılan Rusça bir terimdir (Cuddon 1999: 693). Azerbaycan edebiyatında ise "povest" türü için, "Süjeti romana nisbatən daha sadə və həcmcə ondan daha kiçik olan bədii əsər." (Orucov, Abdullayev, Rəhimzadə 2006: 616) tanımı kullanılmaktadır. Dolayısıyla povest, öykü türünden kesin çizgilerle ayrılmamakla birlikte, genellikle öykü ve roman arasında yer alır. Bu yüzden de bazı kaynakların aynı metni "kısa povest" ya da "öykü" türü olarak tanımladığı da görülebilir. Örneğin Elçin'in "Əsli və Kərəm" metni, "Min Gecədən Biri" kitabında kısa povest olarak nitelendirilirken (Elçin 1966: 63), Elçin için yazılan bibliyografyada ise bir "öykü" türü olarak nitelendirilmiştir (Elçin 2013: 70). Bu makalede ele alınan "Bayraqdar" povesti, Elçin Efendiyev'in "Bayraqdar" (Elçin 2004) adlı kitabında yer almaktadır. "Qaçqınar Silsilesindən" başlığı altında "Qarabağ Şikəstəsi" adlı öyküyle karakterler, olay örgüsü, zaman ve mekân ile bağlantılı olan povest, bu öykünün devamı niteliğindedir.

"Bayraqdar" povestinde, 1992 yılında göçe zorlanan Şuşalı Azerbaycanlıların psikolojik, sosyolojik ve iktisadi açıdan yaşamlarının ele alınmış olduğu görülmektedir. Bu anlamda eserin, tarihî bir povest olduğu açıktır. Tarihî eserlerde, yazarlar toplumsal olayları malzeme olarak kullanmışlardır. Fakat hikâye edilen olay ve şahısların her ne kadar dış dünyada karşılığı olsa da, eser bir kurgu olduğu için dönemin yalnızca genel bir yansımaları ya da en fazla kopyasını sunacaktır. Nitekim "toplumcu edebiyat, edebiyatın sadece bir çeşididir ve edebiyat, her

şeyden önce olabildiği kadar hayatın ve özellikle de toplum hayatının 'taklidi'dir şeklinde bir görüşü benimsemedikçe de edebiyat teorisinde aslî bir yer tutmaz." (Wellek, Warren 2016: 126)

Bu eserde, yazar tarihî olayları anlatan önermeler sunmuş; fakat salt bilgi vermek yerine, duygu uyandırmayı amaçlamıştır. Dolayısıyla yazarın sunduğu önermelerin tümü, ya dış dünyada doğru değildir; ya da (doğru olanlar da) kendi penceresinden aktarılmıştır. Povest, edebî eser olduğu için "sözde önermeler" (pse-udo-statement) (Moran 2002: 285) de vardır. Dolayısıyla, eserde sunulan hikâyeler ve olay örgüleri, Elçin Efendiyev'in kaleminden çıktığı ve zihinsel çabasının bir ürünü olduğu için, bunların okuyucuya haz vermek amaçlı yazıldığı kabul edilmelidir.

Azerbaycan edebiyatında, savaş olgusu önemli bir yer tutar. Özellikle XX. yüzyıldaki savaşlar, çağdaş Azerbaycan edebiyatında hatırı sayılır derecede konu alınmıştır. Bu makalede incelenen povestte de görüldüğü gibi, Karabağ Savaşları bunlar arasında yer alır. 1992 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Azerbaycan ve Ermeniler arasında patlak veren Karabağ Savaşları, birçok trajik olaya neden olmuştur. 1988'de baş gösteren Dağlık Karabağ sorunu, daha o yıllarda hararetlenmiş ve bugüne kadar süregelmiştir.

Aslında Ermeniler ve Azerbaycan Türkleri arasında yaşanan ve edebiyata da yansıyan savaş ve çatışmalar, Dağlık Karabağ olaylarından çok öncesine gider. 1905-1907 yılları arasında Kafkaslarda meydana gelen olaylar, Ermeni-Müslüman (Azerbaycan Türkleri) çatışmalarının ilk devresini oluşturur (Sariahmetoğlu 2006: 256). Memmed Said Ordubadi'nin 1911'de kaleme aldığı "Qanlı İllər" adlı eserinde, bu olaylardan etraflıca bahsedilir. Ordubadi'nin muteber mektuplardan, dönemin matbuatından ve resmî yazılardan yararlanarak yazıldığı ifade edilen kitabın 2001 yılındaki basımında "Son illərdə Qarabağ və onun ətrafında baş verən hadisələrlə o illərin qanlı-qadalı hadisələri arasındakı heyratamiz yaxınlıq və mövzunun aktuallığı doxsan ildən sonra bu əsərin təkrar çapını zəruri etmişdir." (Ordubadi 2001: 190) açıklaması yapılmıştır. Fakat kitap, edebî bir eser olmaktan uzak; yalnızca bir tarih kitabıdır. Bu yıllarda meydana gelen çatışmaları edebî eserlerinde işleyen sanatçılardan biri, Cafer Cabbarlı'dır. Bilindiği üzere "1905-ci ildə" piyesi bu konuyu ele almaktadır. Cabbarlı, "... Öylə isə bəs bu xalqları uzun müddət qanlı vuruşmalara nə məcbur etmişdir? Bu məsələni dərinədən öyrənməyə başladım. Beləliklə, kütlənin nəzərini inqilabdan uzaqlaşdırmaq məqsədilə bu iki qardaş xalqı bir-biri üzərinə salıxdıran rus çarizminin kolonizasiya siyasətini göstərən bir pyes üzərində işləmiş oldum və 1905-ci ili bu milli vuruşma üçün bir fon seçərək '1905-ci ildə' əsərini yazdım." (Cabbarlı 2005: 274) sözleriyle dönemi "halklar dostluğu" çerçevesinde değerlendirmiştir. M. Elekber Sabir'in "Müsəlman və Erməni Vətəndaşlarımıza" adlı şiirinde de,

Əsrimiz xahiş edərkən ittifaqı ittihad,

Cümləmiz əmniyyət içər almaq istərkən murad,

Beynimizdə yox ikən bir günə əsbabi-təzad,

Bu vətən övladinə ariz olub büğzü inad,

Müslimanla ermənilər beyninə düşdü fəsad,

Yoxmu bir sahibhidayət, yoxmu bir əhli-rəşad?! (Sabir 2004: 50)

dizeleriyle Ermeni - Müslüman çatışmalarına dikkat çekerek, bileştirici bir tavır sergilediği görülmektedir. Üstelik Sabir, dönemin sanatçıları olan Ermeni arkadaşları Hagop Hagopyan ve Hovannes Tumanyan ile bu çekişme ve çatışmaları yatıştırmaya yönelik çalışmalar yürütmüştür. (Sariahmetoğlu 2006: 452)

Karabağ Savaşları'ndan önce yaşanan diğer bir büyük olay, Bolşeviklerin de içinde bulunduğu ve 31 Mart 1918 tarihinde meydana gelen çatışmalardır. Bu çatışmalarda Bolşeviklerin Taşnak müttefiklerinin şehrin Müslüman mahallelerinde yağmalama, kundaklama ve öldürme hareketlerine giriştikleri bilinmektedir (Swietochowski 1988: 160). Olayların sonucunda ise yaklaşık on iki bin Azerbaycanlının radikal Ermeni- Bolşevikler tarafından katledilmiş olduğu kayıtlara geçirilmiştir (James 1998: 22; Michael 2001: 228). Mirza Bala Memmedzade'nin 1918'de yazdığı "Əksinqilabçılar" öyküsü, "Bakı Uğrunda Mühəribə" piyesi ve Cafer Cabbarlı'nın yazdığı "Əhməd və Qumru" öyküsü, "Bakı Mühəribəsi" piyesi bu olayları konu alan eserleridir. Söz konusu piyeslerin metinleri, daha sonra kaybolmuştur (Mehraliyev 2008: 144). "Əksinqilabçılar" öyküsünde ise, Cabbarlı'nın "Əhməd və Qumru" öyküsünden farklı olarak, daha siyasi bir içeriğe ve dehşet verici tasvirlerle yer verilir. Örneğin "Ateşler içinde yanan; toplar, tüfekler, kurşunlar ve bombalarla insanların inlediği; ölenle kaçan, kesenle kesilenin birbirine karıştığı bir mahşer yeri" tasvir edilir. Öte yandan, başkahraman Hüseyin Bey'in, söz konusu olayda katledilen her türlü masum Azerbaycanlıyı dahi, "karşı devrimci" gözüyle değerlendirebilecek düzeyde fanatik bir Bolşevik olduğu görülür (Mehraliyev 2008: 144). Dolayısıyla yazarın Hüseyin Bey üzerinden kendi içlerindeki fanatiklere de eleştiriler getirdiği söylenebilir. Cabbarlı'nın "Əhməd və Qumru" öyküsünde ise birbirini seven Şamahılı iki gencin kısa bir aşk öyküsü işlenir. Evlenmek üzere olan gençlerin, söz konusu olaylardan dolayı evlenemedikleri ve acılar içinde "perişan" oldukları görülür. Cafer Cabbarlı, bu konuda birden fazla metin kaleme almıştır. "Dur, ey xar olan millət" nakaratlı şiiri de bunlardan biridir. Sonuçta 1918 Mart çatışmalarının da Azerbaycanlı yazar ve şairler üzerinde etkiler yarattığı ve bu etkilerin birçok yaşantının edebî eserlere kurgu konusu olmasına neden olduğu görülür.

Son olarak, günümüze kadar devam eden ve Azerbaycan edebiyatına konu edilen Karabağ olayları da birçok roman, hikâye ve povestte çeşitli açılardan önemle ve özenle işlenmiştir. Bunlar arasından Elhan Elatlı'nın "Cəhənnəmdən Gələn Səs", Ağarahim Rahimov'un "Qoşa Qanad", "İkili Dünyam"; Sabir Ahmedli'nin "Ömür Vadisi", "Axirət Sevdası"; Elçin Mehraliyev'in "90-cı illər"; Fazıl Güney'in "Qara Qan"; Nigar karayev'in "Daş Hasar"; Akil Abbas'ın "Dolu"; Hüseyinbala Mirmelemov'un "Dağlarda Atılan Güllə" (Yanan Qar); Salatin Ehmedova'nın "Kişilik Səngəri"; Mahire Abdulla'nın "Əvvəl Axır"; Elza Mollayeva'nın "Əsir Ürəklərin Fəryadı"; Elibaba Hacızade'nin "Möcüzə" gibi birçok roman ve Hüseyinbala Mirelemov'un "Xəcalət", Vidadi Babanlı'nın "Ana İntiqamı"; Mezhahir Süleymanzade'nin "Cıdır Düzündə Toy", Akil Abbas'ın "Çadırdə Üzeyir Hacıbəyov Doğula Bilməz" gibi povestler örnek gösterilebilir.

Elçin Efendiyev'in "Bayraqdar" çalışması da, dönemin insan portresini psikolojik, sosyolojik ve iktisadi yönleriyle aktaran povestlerden biridir. Povestin Azerbaycan edebiyatındaki yerinin belirtilmesi açısından bazı

karşılaştırmalara gidilmiştir. Eserin önemi, kuşkusuz tarihî bir metin olması ve Elçin'in kurgu dünyasından çıkmış olmasına dayanır. Makalede tarihî ve sosyolojik eleştiri yönteminden de yararlanılmış; daha çok metin kişileri üzerinde durulmuştur.

"Bayraqdar" Povestinde İnsan

"Bayraqdar" povesti, Elçin Efendiyev'in karakter merkezli bir kurgu çalışmasından oluşmuştur. Nitekim metinde tipten ziyade, karakter merkezli bir kurmaca anlayışının sürdürüldüğü söylenebilir. Burada karakter ve tip arasında şöyle bir ayırım esas alınmıştır:

"Tip, ait olduğu kategorini özelliklerini taşıyan bir örnektir. Romanın ya da öykünün bir yerinde ortaya çıkan bir doktor veya bir serseri ait olduğu bu kategoriye uygun bir davranış sergiler ve olayların akışına yardımcı olur. Önemli olan onun belirli bir doktor veya belirli bir serseri olması değil, herhangi bir doktor veya herhangi bir serseri olmasıdır. Bu kişilerin kurmaca içindeki rolleri çoğalırsa anlatılan hikâyenin seyrini değiştirecek kadar güç kazanırsa karakter özellikleri taşımaya başlar." (Gülsoy 2016: 226)

Yazar, Karabağ Savaşları dolayısıyla Şuşa'dan Bakü'ye gerçekleştirilen göç nedeniyle, kişilerin psikolojik durumlarını; sosyolojik ve iktisadi yaşamlarını irdelemiştir. 31 kısımdan oluşan povestte, geçen beş günlük zaman diliminde (27 Mayıs – 2 Haziran 2003) bir gencin ölümü konu alınmış gibidir; fakat aslında geriye dönüş (flashback) teknikleriyle birçok karakterin hikâyesi anlatılmıştır.

Alt başlığı "Eysebionun Faciəli Ölümü Haqqında Kədərli Povest" olarak kaleme alınmış olan "Bayraqdar" povestinde, Ebülfet'in ölümüne oldukça az yer verilmiştir. Yirmi altıncı kısımda Ebülfet'in ölümü kısaca verilmiş; sonraki kısımlarda ise karakterlerin Ebülfet'in ölümüne ilişkin tepkileri üzerinde durulmuştur. Otuz bir kısımdan oluşan povestte anlatıcı, "her şeyi bilen" III. tekil kişidir ve yazarın kendisidir. Metin, çeşitli açılardan insan ilişkilerine ve psikolojik tahlillere yer verdiği için, tür olarak durum öyküsüne yakınlık göstermektedir.

"Bayraqdar" povestinde ele alınan esas konu, Ebülfet'in ölümü değil; Karabağ Savaşları'nda Azerbaycan Türklerinin Ermeniler tarafından Şuşa'dan göçe zorlanmaları sonucunda yaşadıkları sıkıntılardır. Dolayısıyla povestteki izlek ya da "anlamsal büyük yapı" (İng. macrostructure semantic), insanların anılarıyla bezenmiş memleketlerinden cebren göçe sürüklenmesinin onlar üzerinde meydana getirdiği olumsuz etkiler olarak da değerlendirilebilir. Anlatıda ayrı dünyalara sahip olan karakterlerin mücadeleleri, sevgi ve nefretleri; umut ve umutsuzlukları; önceki yaşamları (anıları), farklı örgeler olarak belirir. Ebülfet'in ölümü de göçten sonra meydana gelen bir olaydır. Hatta olayın göç ile ilgisi de yoktur; çünkü olay, Ebülfet'in basit bir hata yüzünden düşüp ölmesinden ibarettir. Dolayısıyla povestin izleğinden bağımsız; yaşanan trajik olaylara başka nedenden eklenen bir trajedidir. Bu bağlamda povestin başlığı, anlatının ortaya koyduğu konunun ana yönelimini yansıtmamaktadır.

Povestin ana karakteri "Bayraktar" olarak da bilinen Surhay Memmedov'dur. İnce yapılı ve uzun boylu bir adam olan Surhay, 8 Mayıs 1992'de oğlu ve karısı ile Şuşa'dan Bakü'ye göçer. Göçten önce, dedesi Uzun Meti'ye ait büyük bir köşkte gazete ve dergi satar. Kendisine Şuşa'da yaşayan dostlarının "Bayraktar" şeklinde bir lakap takmalarının nedeni, 1988'de Gorbaçov'un "prestroyka" (Gorbaçov'un uyguladığı politik ve ekonomik reform hareketi) zamanı Ermenistan'ın Karabağ'da hak iddia etmesi sırasında Şuşa'da meydana gelen gösterilerde Surhay'ın Azerbaycan'ın üç renkli bayrağını açmasıdır. Povestteki bu davranış, dış dünyadaki gerçek tarihe ve olaylara dayandırılmıştır. Nitekim povestin başlangıç zamanı da 2003 yılının 27 Mayıs gecesine denk gelir. Çünkü Surhay her mayıs ayının 28'inde üç renkli Azerbaycan bayrağını penceresine asar. Surhay, Şuşa'da yaşadığı dönemde köşkün camına Mehmed Emin Resulzade'nin fotoğrafını asan ve üç renkli Azerbaycan bayrağını çok seven milliyetçi bir karakter olarak canlandırılmıştır.

Povestin ikinci kahramanı, "Cümü" olarak da bilinen Kızıl Diş Cümşüd'dür. Cümü, Surhay'ın Şuşa'dan yakın arkadaşdır. Povestte bu iki aile arasında yakın münasebetler olduğu görülür. Surhay'ın annesi Gülizar Hanım ve Cümü'nün annesi Güllü Hanım birbirleriyle akraba ve komşudur. Öte yandan Cümü'nün kızı Cemile ile Surhay'ın oğlu Ebülfet de birbirlerini çok seven iki genç âşıktır. Povestte Surhay'ın Cümü ile bayrak asmaya çalışırken, Cümü'nün bayrağı sabitlemek için bulduğu büyük, sivri ve parlak bir "zubul"un (çivi) birkaç gün sonra mahallede futbol oynayacak Ebülfet'in ölümüne sebep olması anlatılır. Fakat bu, genel çerçevedir. Bu çerçeve içinde aslında diğer Şuşa göçmenlerinin durumları tahlil edilmiştir. Povestte trajedi olarak anlatılan olay, Ebülfet'in kazanhanenin damından büyük çivinin üzerine düşerek ölmesidir. Bu ölüm, "*O vaxt Surxay burasını bilmirdi ki, Allah-taala Eysebionun ömrü üçün (Əbülfətin ömrü üçün) bu dünyada az bir möhlət ayırır.*" (Elçin 2004: 87). Şeklinde, anlatıcı yazar tarafından povestin daha başlarından haber verilir. Bu ölüm haberini, povestte birçok kez görmek mümkündür. Bununla beraber olay anı da genişçe betimlenmez. Metinde en çok odaklanılan nokta, insanların psikolojileri ve yaşam biçimleridir.

Povestte, bir başka karakter de Vasili Kuzmiç'tir. Sovyetler Birliği dağılmadan önce de Bakü lamba fabrikasında demirci olarak çalışan Kuzmiç, Rus asıllı bir karakterdir. Azerbaycan Türkçesi konuşur; hatta (sonradan) Müslüman olmuştur. Sovyetler Birliği döneminde kızı evlenip Amerika'ya taşınır; oğlu Vanya ise Tambov'da askerlik yapar ve oraya yerleşir. Sovyet Dönemi'nde eşi Vera Arhipovna ile refah içinde geçiren Vasili Kuzmiç, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra daha kötü koşullarda bir hayat yaşamaya başlar. Eşini kaybettikten bir yıl sonra da Bilgeh'te Ahmet Ağayeviç'in bağında çalışarak geçinmeye çalışır. Son dönemlerinde Ahmet Ağayeviç'in şoförü Şevket ile aynı blokta hayatını yoksulluk içinde sürdüren, yalnız ve zavallı biri haline gelir: "*Sovet İttifaqı dağıldı, Lampa zavodunda istehsal dayandı, sonra Vera Arhipovna öldü və işsiz Vasili Kuzmiç üççotaqlı mənzilində tək qaldı. Yavaş-yavaş alətlərini - çəkicini, mişarını kəlbətini, rəndəsini... - satmağa başladı, sonra yorğan-döşəyə, qap-qışığa keçdi və bu minvalla o üççotaqlı mənzildə demək olar ki, bir şey qalmadı.*" (Elçin 2004: 92).

Yazar, Vasili Kuzmiç'i Şuşa'dan Bakü'ye göçe zorlanan bir karakter olarak çizmemiş; bunun yerine, göçen Şuşalıların sıkıntılarını ve kederlerini paylaşan biri olarak çizmiştir. Sovyet yaşamına alışmış Vasili Kuzmiç, lider olarak hâlâ Stalin'e hayranlık besleyen, 1 Mayıs, 9 Mayıs ve 7 Kasım gibi tarihleri anımsayan ve bu tarihlerde

eski madalyalarını büyük bir gururla göğsüne takarak güzel giyinen bir karakterdir. Öte yandan eldeki son varlığı olan evini de satarak parasının tümünü oğlu Vanya'ya veren Kuzmiç'in hayattan hiçbir beklentisi kalmaz. Bu da Vasili Kuzmiç'in anılarında yaşadığını ve artık yaşama dair hiçbir anlam arayışının kalmadığını açıkça göstermektedir. Yazar, Vasili Kuzmiç gibi bir karakteri, Şuşa göçmenleriyle paralel bir yoksulluk ve psikolojik bir çöküntü içinde yaşadığını göstermiştir.

Şuşa'dan Bakü'ye göçe zorlananlardan biri de, Kemeñçe Tanrıverdi olarak ün salmış bir müzisyendir. Babası da ünlü bir müzisyen olan (Üstad Meşedi Muzaffer Ağa) Tanrıverdi, Bakü'ye göçmeden önce Şuşa'da musiki okulunda dersler verir. Zaman zaman Şuşa İstirahat Evi'nin bahçesinde büyüleyici nağmeler ifa eder. Fuzuli, Ağdam ve Hankend'den çaldığı kemeñçesinin sesini duyan Tanrıverdi'nin müptelaları, onu dinlemek için Şuşa'ya kadar giderler. Yazar Kemeñçe Tanrıverdi'nin usta bir kemancı olduğunu ifade ederken, aslında onu Şuşa'nın ayrılmaz bir parçası olarak betimler: *"Kameñça Tanrıverdi, sarin yay akşamları Şuşa İstirahat Evinin hayatında çaldığı havaları o çalmırdı, aslında, o havaları Şuşanın dağları çalırdı. Şuşanın bulaqları, ab-havası, gülleri, çiçekleri, rengbarang kapanakları çalırdı, ona göre da imdi rahmetlik Ustad Maşadi Müzaffar Ağanın kameñçası o sesleri çıkarabilirdi."* (Elçin 2004: 97) Yazarın karakter üzerindeki bu seçimi, kuşkusuz tesadüf değildir. Azerbaycan musiki tarihinde en önemli şehir olan Şuşa, "Azerbaycan millî medeniyet hazinesi", "Azerbaycan musikisinin beşiği" ve "Kafkas'ın konservatuvarı" gibi adlarla ün salmıştır (Mahmudov 2012: 99). XIX. yüzyıldan bu yana Şuşa musiki ekolünün Hacı Hüsü, Cabbar Karyağdıoğlu, Üzeyir Hacıbeyov, Seyid Şuşinski, Zülfü Adıgüzelov, Han Şuşinski ve Bülbül gibi güçlü müzisyenler çıkardığı bilinen bir gerçektir. Yazar, bu povestte Kemeñçe Tanrıverdi karakterinde, Şuşa ile bütünlük kazanmış bir müzisyenin yaşadığı göç sonrasındaki hazin ahvalini verir. Sanatı ve sahip olduğu her şeyi ile memleketinden ayrı düşen ve Bakü'de diğer göçmenler gibi Buzovna Fehle Yatakhanesi'nde kalan Tavrıverdi, sürekli memleket hasreti çeker.

Şuşa'da göç öncesinde kaliteli yaşam sürenlerden biri de Surhay'ın öğretmeni, Meleyke Hanım'dır. O da tıpkı diğerleri gibi, Bakü'ye göçmüştü; dolayısıyla Şuşa'daki işini ve öğrencilerini kaybetmiş; devletin kendisine verdiği yardımla Buzovna yatakhanesinde kalan bir öğretmendir. Önceleri Surhay'a, gazete sattığı köşlerine güvenerek okulu bıraktığı için kızan Meleyke Hanım, Şuşa'dan göçtüğünden sonra eski günleri hasret ve özlemlerle arar. Meleyke Hanım, Buzovna'da ölen ikinci ya da üçüncü kişidir.

Povestte Meleyke Hanım ile zamanında aynı okulda çalışan eşi Kazım Bey, lakabı "Demir Kazım" olan bir spor hocasıdır. Buzovna'ya göçtüğünden sonra yaşadığı sıkıntılardan dolayı kendini bırakmaz. Sabah kalkıp idman yapar, hava nasıl olursa olsun dışarıya çıkıp koşar ve yazdan sonbahara kadar denize girer. Çevredekiler hayata dört elle sarılmış olarak gördükleri Kazım Bey'in, eşi Meleyke Hanım'ın ölümünden sonra dayanamayıp öleceğini düşünürler; fakat Kazım Bey ölmez. Bu sıkıntıların üst üste gelmesi, onu artık spordan uzaklaştırmış ve eritmiştir. Povestte Kazım Bey üzerinden hayata bağlı kalmaya çalışan birinin yavaş yavaş çöküşü verilmiştir.

Meleyke Hanım ve Eşi gibi, Şuşa'dan göçüp Buzovna yatakhanesine yerleşenlerden biri de "Gözle-Gelirem Memmed" olarak tanınmış, ünlü çaycı Memmed'dir. O da eski işini kaybeder ve diğer göçmenlerin kaderini

paylaşır. Göçten sonraki hayatı hazindir. Hayatında Şuşa'dan başka bir yer görmemiş Memmed, Buzovna'da hayatını kaybeden on altıncı kişi olur. Memmed de Karabağ'dan göçenlerin gömüldüğü harabe gibi bir kabristanlığa gömülür. Yazarın bu insanların, sadece göç sonrasındaki hayatlarını değil; öldükten sonraki durumlarını da dramatize ettiği görülür. Öyle ki, kabirlerini bile göçmen olarak niteler:

"Aydın məsələdir ki, dünyanın ən qəmgin yerlərindən biri qəbiristanlıqdır, amma Bakıdan gələn və elektrik qatırı yolunun sağında, sovet vaxtı tikilməyə başlamış və o vaxtdan bəri tikintisi yarımçıq qalmış bir binanın (bura məktəb olmalıydı, ya nəsa başqa bir tikinti idi) arxasında salınmış bu qəbiristanlıq həm də, yəqin, dünyanın ən kasıb qəbiristanlığı idi.

Buradakı qəbirlərin başdaşı həmin yarımçıq tikintinin divarlarından sökülüb-qoparılib gətirilmiş kubik daşlar idi və divarların köhnə suvağı adda-budda üstündə qalmış o kubik daşlar bu kiçik qəbiristanlığa elə bir ab-hava gətirmişdilər ki, elə bil, bu qəbirlərin özləri də qaçqın idi, hardansa qaçıb gəlmişdilər..." (Elçin 2004: 138)

Buna paralel olarak Cümü'nün baldızı Solmaz Hanım'ın Çaycı Memmed'in defninde Şuşa'dan göçenlerin neden sinek gibi öldüğünü "– Ay Allah!.. Bizim camaat burda niyə milçək kimi qırılıb gedir?!" sözleriyle sorgulaması da göçmenlerin acıklı durumunu yansıtmaya yönelik başka bir örnektir.

Povestte bazı karakterler aracılığıyla, Şuşa'da kalan yapılar ve oradaki anılar üzerinden bir nevi hüznün yaratılır. Surhay'ın dedesinden kalan köşk için hissettikleri, bunlardan biridir: "Və o gün həmin sübh tezdən ta gecə yerinə girənəcən Surxayın ürəyindən qara qanlar axdı - görəsən durur o 'Budka'? erməni indi orda qəzet satır?- və Surxay, düzdü, bunları fikirləşdi, amma gözünün qabağında şüşələri qırılmış, cırıldaya-cırıldaya qapısı tərpanən, içi boş bir köşk gəlib durdu." (Elçin 2004: 104) Aynı şekilde, Arsen Allahverdiyana da Şuşa'da "Yaratıcılık Evi" olarak bilinen yerle ilgili olarak Surhay için aynısını hisseder: "Arsen nə üçün paslı dəmir skleti qalmış o köşkün qabağında dayandı, niyə birdənbirə Surxayı xatırladı (xatırlamağa, yada salmağa o qədər adam var idi ki...) – bunu özü də bilmədi və o qaranlıq içində köşkün dəmir skletinə baxa- baxa özü- özüənə azərbaycanca soruşdu: - Ara, Surxay, xardasan indi, ara? Ara, sağsan xəç olmasa?.." (Elçin 2004: 117).

Yazar povestte, Arsen Allahverdiyana adında Ermeni bir karakter yaratmıştır. O da Şuşa'da Surhay'ın yakın arkadaşlarındandır; fakat Azerbaycanlılar göçe zorlandığında, Arsen Şuşa'da kalır; dostu Surhay'ı unutamaz. Göçe kadar Azerbaycanlı arkadaşlarıyla bir arada yaşayan Arsen, Yaratıcılık Evi'nin de müdürlüğünü yapar ve oradan aldığı maaşla geçinir. Üstelik Azerbaycan Türkçesi de konuşan Arsen'in soyadı "Allahverdiyana"dır. Sovyet döneminde Şuşa'daki Türk arkadaşlarından biri "Ə, Arsen, 'Allahverdiyana' da erməni famili olar? 'Verdi' də bizimki, 'Allah' da bizimki!" (Elçin 2004: 115) şeklinde soyadını sorguladığında, Arsen, "Ara, Əsgər bəy, niyə olmasın? Allax hamının Allaxı da!.." sözleriyle yanıt verir. Burada yazarın Arsen karakteriyle kutuplaşmadan uzak, beraberindeki insanlarla barış içinde yaşamaya çalışan bir Ermeni yaratmaya çalıştığı görülmektedir. Buna

Arsen'in Erivan'da yaşayan ve Ermenistan İçişleri Bakanlığında milletvekili olan üvey oğlu Vova'ya, Karabağ'ın Ermenistan'a verilmesi konusundaki ateşli nutuklarından dolayı içten içe sinirlenmesi de örnek verilebilir: "Və Arsen Allahverdiyan ayağı çuxura düşməsin deyə, eləcə ehtiyatla addımlaya addımlaya o qəzet-jurnal köşkündən uzaqlaşdı və qaranlıq içində itməzdən əvvəl bir dəfə də ayaq saxlayıb yenə öz-özünə danışdı azərbaycanca: - Köpəy oğlu, Vova!..-dedi." (Elçin 2004: 117) Nitekim Arsen arkadaşlarının Şuşa'dan göç ettirilmesinden rahatsızdır. Burada yazar tarafından yaratılan "olumlu" Ermeni karakterin "genelinden farklı olarak" dostça davranışlarda bulunduğu görülmektedir. Povestte dost olan Ermeni karakter Arsen'in, dış dünyadaki yaşam kesitlerinden esinlenen bir kurgu parçası olduğu kuşku götürmez.

Olumlu karakter yaratma eğilimi açısından bakıldığında, Elçin Hüseynbeyli'nin de "Gözünə Gün Düşür" öyküsünde böyle bir tavır içinde olduğu görülür. Öyküde bir Ermeni subayı, memleketi Karabağ'da ölmek isteyen, öykünün başkahramanı Azerbaycanlı hekime saygı duyar ve sağduyu ile yaklaşır. Yeniden Karabağ'a döneceklerine dair umudu olduğu görülen hekimin amacı, çocukluğunun geçtiği memleketine bir "barış ağacı" dikip orada ölmektir. Başkahramanın "Erməni zabiti pis adama oxşamırdı, elə bil onun ermənilərə aidiyyəti yox idi və sakit görünürdü." sözleriyle değerlendirdiği subay, bir taraftan da paraya önem veren ve (mezarlıktan korkarak kaçması dolayısıyla) korkak tasvir edilen bir karakterdir. Hikâyenin sonunda artık gücü kalmayan hekimi istediği yere götürmek için bir süre sırtında taşır: "Sizi burda qoya bilmərəm. İstədiyiniz yerə aparmalıyam, əmr belə olub. Mən də and içmişəm, -dedi və həkimi çiyinə qaldırıp aparmağa başladı. Təpəlikdən qəbiristanlığa aparan yollar qumsallıq idi və yerimək çətiniydi. Zabıt bir dəfə büdrədi, həkimlə birlikdə yerə yıxıldı, yenidən durdu, öz dilində mızıldandı, bir az dincələndən sonra yenidən yoluna davam elədi." (Hüseynbeyli, 2010). Elçin Hüseynbeyli bu hikâyeyi, eleştirdiği "Daş Yuxular" romanına bir alternatif olarak "savaşa karşı barış" temasını işlemek için yazmış olduğunu ifade eder. Ona göre Ekrem Eyllisli'nin "Daş Yuxular" romanı, barış değil; ancak husumet vesilesi olabilir (Hüseynbeyli: 2013). Öte yandan çağdaş Ermeni edebiyatı yazarlarından Levon Cevakyan da yazdığı "Kirve" adlı öyküsünde "olumlu"; yani borcuna sadık "dürüst" bir Azerbaycanlı karakter çizer. Öyküde Aşot'un ineğini satın alan Hasan, çatışma içindeki göç esnasında bile, ineğin kalan parasını "kardaşım Aşot'a veresin" diyerek Aşot'a gönderir. Fakat Ermeni edebiyatında Karabağ Savaşları'nı işlemenin oldukça zor olduğunu düşünen Cevakyan (Azadlıq Radiosu: 2014), Eyllisli'nin yazdığı "Daş Yuxuları" da, Hüseynbeyli'nin aksine, takdirle karşılar. Sonuçta yazarların dış dünyayı ele alışları ve karakter yaratımları içinde buldukları toplumun sosyolojik dengeleriyle de yakından ilişkilidir.

Povestte yazar, aynı zamanda anlatıcı konumunda olduğu için okur, kahramanlar konuşturulmadığında, onların düşüncelerini anlatıcının sunumundan öğrenmektedir. Bu açıdan bakıldığında, yazarın Arsen üzerinden Ermenistan'dan Şuşa'ya getirtilen Ermenilerin "yağma"larını eleştirdiği görülmektedir. Arsen karanlıkta yürümek zorunda kaldığında, anlatıcı bunun ve başka birçok tahribatın nedenini yağmacılara bağlar: "Arsen ehtiyatla addımlayırdı, çünki Ermənistandan, xüsusən Gorus tərəfdən ermənilər Şuşaya axışdı evlərin, səkilərin daşlarını, elektrik dirəklərini, məftilləri, boruları – nə vardısı, söküblər aparırdılar İrana, satdıqlarını satırdılar, qalanından da özləri istifadə edirdi və həmin qaranlıqda Arsen, necə oldusa, həmin o qəzet-jurnal köşkünün

qabağında dayandı." (Elçin 2004: 116). Bu da yazarın Arsen üzerinden oradaki insanların ne tarz sıkıntılar çektiğini göstermeye çalıştığı bir içerik olarak değerlendirilebilir.

Povestte Ermeni kökenli olmasına karşın, gördüğü Ermeni politikasının yanlışlıklarını eleştiren Arsen gibi, Kolhoz işçisi olmasına karşın, komünizme karşı olan bir kolhoz işçisi de Komünist Parti'yi eleştirmektedir. Şuşa'dan göçen ve Şuşa için mücadele eden kolhoz işçisi, Komünist Parti'nin aleyhine yazılan her türlü beyana imza atan, Sovyet Rusya'sında bilinen tipik kolhoz işçisinden farklı bir kolhozçudur. Kolhoz Kişi'nin povestte bir "karakter" olup olmadığı da tartışılabilir; fakat yazarın eleştirdiği politikayı ya da ideolojiyi, yine bu küme içinden yarattığı "eleştirel" karakterlere eleştirtmesi, povestte dikkat çekici bir özelliktir. Nitekim Kolhoz Kişi'nin adını üç renkli bayrağa yakıştıramadığını dile getiren ve bu yüzden adından duyduğu rahatsızlığı itiraf eden Surhay'ın, kolhozcu ile yaşadıkları diyalog bunu açıkça göstermektedir:

"– Sən dədəyin goru, Kolhoz kişi, adını dəyişdir. Bizi biyabır eləmə..."

Kolhoz kişi at gözü kimi iri və qara gözləriylə zəndlə Surxayın gözlərinin içinə baxıb:

– Kişinin bir adı olar! – dedi, sonra dediyi sözdən özünün də açıq-aşkar xoşu gələ-gələ əlavə etdi: – Kişi odu ki, adı Kolhoz ola-ola kolhoza qarşı mübarizə apara!" (Elçin 2004: 114)

15 Haziran 1988 tarihinde, Ermeni Sovyeti Karabağ'ı Ermenistan Cumhuriyeti ile birleştirme oylaması yapmış, Azerbaycan Sovyet'i ise Karabağ'dan vaz geçmemiş ve aynı ay içinde Sovyetler Birliği hükümeti Ermenistan'ın bu isteğini reddetmiştir. Daha sonra çatışmalar ilerlemiştir (Panico 1994: 1). Yazarın povestte bu olayı "Surxay müstəqil Azərbaycan Respublikasının üçrənkli bayrağını ilk dəfə 1988-si ildə - Ermənistan 'perestroyka' - hərəmərcliyindən və Qorbaçovun maymaqlığından istifadə edib Qarabağı Azərbaycandan qoparmaq istəyəndə – Şuşadakı etiraz mitinqində, Bazar başında qaldırdı və o bayraq dədəsi kimi uzunboylu olan Uzun Surxayın başının üstündə xeyli müddət dalğalandı..." (Elçin 2004: 84) sözleriyle kurguya dâhil ettiği görülmektedir. Gerçekte Karabağ'daki sivil insanların göçe zorlanması da povestteki insan trajedisinde en çok kullanılan olaylardan biridir. Yazar sadece Azerbaycan Türklerinin değil; Karabağ'daki bazı yerli Ermenilerin de harap hale gelen yerlerden kaçtıklarını dile getirirken "Əslində, Şuşanın özü də bu küçə kimi bomboş idi, düzdü, ordan-burdan gəlmiş erməni ailələri var idi ki, qaçqın düşmüş azərbaycanlıların evlərində yaşayırdılar, amma Arsen onları tanımırdı, tanıdığı, ancaq şuşalı ermənilər idi ki, onların da çoxu ora-bura dağılmışdı – bir-ikisi Yerevanda veyllənirdi, qalanı da Moskvada, Rusiyanın başqa şəhərlərində idi, bacarığı, imkanı, qohumu olan da Avropada, Amerikadaydı." (Elçin 2004: 116) sözleriyle yerli Ermenilerin yerlerine, başka yerlerden, tanımadığı Ermenilerin gelmiş olduğunu da fark eder. XIX. yüzyılın başlarından sonra Güney Kafkasya'daki demografik yapının Ermeni göçleri ile değiştirildiği bilinmektedir. Yazarın povestte de bu tarihî olaylardan hareketle 1992'den sonra Şuşa'daki Ermenilerin iskân politikasını da kurguladığı görülmektedir. Metinde bu göç silsilesinin insanların yaşamlarını alt üst eden bir kâbus halini aldığı görülmektedir.

Povestteki karakterlerden bir diğeri, Ahmet Ağayeviç'tir. Bilgeh'te Abşeron'un en iyi bağlarından birine sahip, oldukça zengin biridir. Vasili Kuzmiç ise bu bağın en muteber bekçisidir. Ağayeviç, povestte hayata ilişkin anlam arayışını kaybetmiş, dolayısıyla hayatı anlamsız bulmaya başlamış bir zengindir. Altmışlı yaşlarda sert bir mizacı varmış gibi görünen Ağayeviç, Şen Hayat Restaurant'ta konyak içerken Segah makamında çalan bir klarnet nağmesinden duygulanır. Her şeye sahip olan; ama iç sıkıntısının çözümünü bulamayan biridir Ağayeviç. Anlatıcı yazar, Ağayeviç'in düşüncelerini okurken, onun gözünden şu iç monoloğu da verir:

"Klarnet ağzını tavana yox, elə bil, həmin məkandan (naməkandan) düz Əhməd Ağayeviçin üzünə (ürəyinə... içinə...) tuşlayıb deyirdi ki, ay səfeh insan, yox, daha da açıq ünvanlı deyirdi, deyirdi ki, ay səfeh Əhməd Ağayeviç, hər şeyin var, otuz ildi cürbəcür vəzifələrdəsən, pulun var, yaxşı övladların var, nəvən var, ev-eşiyin var, amma nə olsun? bunun mənası nədi? hər şeyin var, amma öz içində, öz ürəyində, heç olmasa, bir kvadratmetrlik balaca adan da yoxdu ki, üstünə çıxıb özünü boğulmaqdan xilas edəsən və Əhməd Ağayeviç hiss etdi ki, bu saat bu aydınlıq gecədə, dənizin kənarında arvad kimi hönkürüb ağlayacaq..." (Elçin 2004: 147)

Povestte Ağayeviç, hizmetinde çalışan V. Kuzmiç'e karşı da bir acıma hisseder. Fakat ne Kuzmiç'e karşı duyduğu merhametin ne de bedbin psikolojisinin, povestteki göç olayı ile ilgisi yoktur. Zengin Ağayeviç'in (göçe ilgili) olan bitenden haberdar bir karakter olup olmadığına ilişkin herhangi bir ipucu da yoktur. Her şeye sahip bir adamın iç huzurunu kaybetmesi nedeniyle depresif bir ruh haline girmesi, göç sonrasında onca acıyı yaşayıp da hâlâ yaşama tutunmak isteyenlerin ahvali ile bir tezat oluşturur. Fakat Ağayeviç'in povestin ana izleğinin bir "örge"si olmadığı görülmektedir. Bu durumun genel metinde bir uzatı (digression) örneği oluşturduğu söylenebilir. Bu uzatısal kesit dolayısıyla metin başka bir yöne doğru kaysa da belki de anlatıcı yazar, bu yola başvurarak okurun dikkatini canlı tutmak ve ana hikâyenin izleğini kaybetmeden dramatik tansiyonu sürdürmek istemiştir. (Aktulum 2004: 94)

Povestte, birbirini seven iki âşık genç, bireysel bir tema oluşturur. Cemile ve Ebülfet'in povestte okuyucuya yansıttıkları tek şey, çocuk yaşta Şuşa'dan ayrılmak zorunda kalmış birçok şeyden habersiz iki gencin birbirlerine olan masum aşklarıdır. Yazarın bu gençlere göçe ilişkin hiçbir siyasi mücadele yüklememiş olduğu görülmektedir. Ebülfet'in doğduğu yer, şöyle aktarılır: *"Əbülfət Şuşanı çox dumanlı xatırlayırdı, Şuşa onun üçün, əslində, nəsa... nəsa, içində, ürəyində olan gözəgörünməz, amma çox əziz və çox doğma bir... bir... nə idi? doğma bir... doğma bir varlıq idi..."* (Elçin 2004: 126) Ebülfet henüz 4 yaşında iken ailesi ile Şuşa'dan göçerler. Bu yüzden Şuşa, Ebülfet için oldukça hayalidir ve pek bir şey ifade etmez. Yalnızca çocukluk yıllarında orada top oynadığı zamanlar gelir aklına. Ebülfet'e yazdığı mektuptan Cemile için de benzer bir durumun söz konusu olduğu görülür. Her ikisi de Şuşa'yı tam olarak anımsayamaz. Dolayısıyla Şuşa'nın bu gençler açısından önemi, yalnızca doğdukları kent olmasıdır:

*"Qurban olum sənə, Əbülfət... Əbülfət, mən həmişə ürəyimdə səninlə danışırım...
Əbülfət... Əbülfət... Əbülfət... Mən ürəyimdə səninlə əl-ələ tutub dəniz qırağında gəzirəm,*

*Əbülfət... Mən istəyirəm biz Şuşada bir yerdə gəzək, amma Şuşanı yadıma gətirə bilmirəm,
Əbülfət... Amma istəyirəm orada əl-ələ gəzək. Belə sözlər yazdığımıza görə mənə qınama,
Əbülfət... Sən ki, mənim birinci məktubumu heç kimə deməmişən, mən sənə çox
minnatdaram, Əbülfət. Sənə bir sualım var, Əbülfət: sən mənə görə gəlib həyatda futbol
oynayırsan? Qurban olum sənə, Əbülfət, mənə cavab yaz, yoxsa ürəyim gedir, Əbülfət..."*
(Elçin 2004: 132)

Ebülfet'in saatlerce düşündükten sonra, bu mektuba yalnızca "evet" yanıtı vermesi, okura heyecanlı ama çekingen olduğunu düşündürür. Çok iyi futbol oynadığı için Bakü'de futbol ağırlıklı bir okulda okuyan ve Azerbaycan gençler takımında oynayan Ebülfet, arada sırada Buzovna'ya Cemile'yi görmek için gelir. Bunu kimseye söylememesi, povestteki gizli aşk hikâyesinin bir tezahürüdür. Bu kısa aşk hikâyesi, gençlerin göç konusundan bağımsız yaşadıkları bir durumdur.

Elçin Efendiyev, povestte göçe zorlanan halkın panoramasını çizerken nefret temelli bir hikâye ve olay örgüsü yaratmaz. Bu, povestin dikkat çekici özelliklerinden biridir. Metinde dönemin politik, iktisadi ve sosyolojik boyutları ele alınırken, bazı karakterler üzerinden Azerbaycanlıların uğradıkları haksızlıklardan ve ölümlerden talihsizlikle söz edilir. Burada yazarın toplum içerisindeki politik çekişmelerden çıkıp, toptancılığa karşı; yani bireysel duruş ile toplum siyasetini ayırarak bir tavır ortaya koymaya çalıştığı söylenebilir. Örneğin Arsen'in dostu Surhay'a olan sevgisi, Ebülfet ve Cemile'nin aşkları, insan psikolojisi ile ilgilidir. Buna paralel bir durum, Elçin Hüseynbeyli'nin "Gözünə Gün Düşür" öyküsünde de görülür. Burada Ermenilerin işgal siyaseti eleştirilirken, bireysel anlamda vicdanlı bir karakter görülür. Yine Vidadi Babanlı'nın "Ana İntiqamı" povestinde, Karabağ işgali esnasında oğlunu kaybeden bir annenin intikam için çatışmaya katıldığında, annelik duygularından dolayı genç bir Ermeni askerini öldürememesi de vicdanî bir durumdur. Örneğin bu açıdan bakıldığında, simetrik bir yaklaşım, Ermeni yazar Levon Cevakyan'ın "Kirve" öyküsünde de görülür. Öyküde aynı zamanda anlatıcı olan yazar, gençlik dönemi penceresinden Ermeniler'in siyasi olarak ("Sumgayıt" ve "Bakü olayları" ile) haksızlıklara uğradığından söz ederken, "kim sana taş atarsa, sen ona elma ve nar at" diyen yazarın sakin ve "şiiysel" annesinin savaşa karşı katı duruş sergileyen bir motif olduğu görülür. Hatta Azerbaycanlı "Hasan" karakteri, kardeşi olarak gördüğü Aşot'a karşı dürüsttür ve örnek bir davranış sergiler. Sonuçta aynı konu çerçevesinde, benzer yaklaşımların sergilendiği örnek metinler çoğaltılabilir.

SONUÇ

Azerbaycan edebiyatında Ermeniler ve Azerbaycan Türkleri arasında yaşanan sorunlar, XX. yüzyılın başından günümüze kadar süregelmiştir. Bilhassa 1992 yılında Karabağ'da yaşanan katliamlar ve çatışmalar, nazım ve nesir birçok eserde kurgulanmıştır. Çağdaş Azerbaycan yazarlarından Elçin Efendiyev'in "Bayraqdar" povesti de bunlardan biridir. Tür olarak durum öyküsüne yakın olan bu povestte, Şuşa'daki olaylardan dolayı oradan göçe zorlanmış insanların beş günlük bir zaman diliminde geçen yaşantıları ve on yedi yaşında olan Ebülfet karakterinin ölümle sonuçlanan kazasından söz edilirken, geriye dönüş teknikleriyle bu karakterlerin analizleri yapılmıştır. Dolayısıyla anlatının ana yönelimi, yardımcı karakter olan Ebülfet'in kısaca tasvir edilen ölümünü anlatmaktan ziyade, Şuşa'dan göçe zorlanan insanların özellikle iktisadi ve psikolojik olarak içine düştükleri trajik buhranları okuyucuya hissettirmektir. Göçten bağımsız olarak psikolojik tahlillerin de olması, povesti bir durum öyküsüne daha da yakınlaştırmaktadır.

Metinde geçen tarihin, olayların ve bazı karakterlerin dış dünyada karşılıkları vardır. Metinde "Bayraktar" lakaplı Surhay, başkahraman, yani protagonisttir. Povestte antagonist olarak karşı bir karakterin bulunmaması dikkat çekicidir. Fakat metinde bireysel olarak bir antagonist olmasa da, antagonize eden; yani kışkırtıcı ya da düşmanca eylemler sergileyen bir Ermeni politikası olduğu görülmektedir. Povestte Ermeni işgal politikasına yönelik eleştirilerin, bireysel olarak Ermeniler üzerinden okuyucuda nefret uyandırıcı ya da kutuplaştırıcı bir üslupla yazılmadığı dikkat çeken bir yöndür. Elçin'in okur üzerinde yaratmaya çalıştığı etkinin ne olduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte, bilinmesi de pek mümkün değildir; fakat povestte, bireysel insan ilişkilerinde kutuplaşmalardan uzak bir tavır ve psiko-sosyal sorunlarda ise genel bir buhran söz konusudur. Ayrıca yazarın, yarattığı karakterler üzerinden Şuşa'nın tarihî özelliklerini de sezdirmeye çalıştığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Aktulum Kubilay (2004). *Parçalılık/Metinlerarasılık*. Ankara: Öteki yayınevi
- Azadlıq Radiosu (2014), " Levon Javakhyan: 'Ermənistanda Xocalıdan yazmağa risk edəcək yazıçı yoxdur'" <https://www.azadliq.org/a/24913270.html> (Erişim 14.06.2018)
- Cabbarlı, Cəfər (2005). *Əsərləri*. IV.C. İstanbul: Şərq-Qərb.
- Cuddon, J. A. (1999). *The Penguin Dictionary of Literary Terms and Literary Theory*. London: Penguin Books.
- Elçin (1966). *Min Gecədən Biri*. Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı.
- Elçin (2004). *Bayraqdar*. Bakı: Qapp-Poliqraf.
- Elçin (Əfəndiyev Elçin İlyas oğlu) Bilbliyografiya (2013). Gülbəniz Səfərəliyeva (Red.), Bakı: M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası
- Gülsay, Murat (2006). *Büyükbozumu: Yaratıcı Yazarlık Kurmacanın Bilinen Sırları ve İhlal Edilebilir Kuralları*. İstanbul: Can Sanat Yayınları.
- Hüseynbəyli, Elçin (2010). "Gözünə Gün Düşür". 525-ci Qəzet: 27 fevral.- S. 28-29. <http://www.anl.az/down/meqale/525/2010/fevral/109185.htm> (Erişim: 14.06.2018)
- Hüseynbəyli, Elçin (2013). "Sülh Hekayəsi Belə Olar". Azadlıq Radiosu: Fevral 15. <https://www.azadliq.org/a/2065050.html> (Erişim: 14.06.2018)
- Mahmudov, Yaqub, Camal Mustafayev (2012). *Şuşa Pənahabad*, Bakı: Təhsil.
- Mehrəliyev , Elçin (2008). *Azərbaycan Ədəbiyyatında Qarabağ Mövzusu: İdeya və Sənətkarlıq Məsələləri*, Bakı: Nurlan.
- Minahan, James B. (1998). *Miniature Empires: A Historical Dictionary of the Newly Independent States*. New York: Routledge Taylor & Francis Group <https://books.google.com.tr/books?id=jwNeAgAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=tr#v=onepage&q=12%2C000%20Azeris&f=false>. (Erişim: 12.06.2018)
- Moran, Berna (2002). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ordubadi, Məmməd Səid (2001). *Qanlı İllər, 1906-1906-cı illərdə Qafqazda baş verən erməni müsəlman (azərbaycanlı) davasının tarixi*. Naxçıvan: Əcəmi.
- Orucov, Əliheydar; Bəhrüz Adullayev, Nərgiz Rəhimzadə (2006). *Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti* (2006). Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu, Dörd Cildə, C. III, Q-R, Bakı: Şərq-Qərb.

Panico, Christopher (1994). *Azerbaijan : seven years of conflict in Nagorno-Karabakh*, USA: Human Rights Watch/Helsinki <https://www.hrw.org/sites/default/files/reports/AZER%20Conflict%20in%20N-K%20Dec94.pdf> (Erişim: 13.06.2018)

Sabir, Mirzə Ələkbər (2004). *Hopopnamə*. II.C. Bakı: Şərq-Qərb.

Sariahmetoğlu, Nesrin (2006). *Azeri -Ermeni İlişkileri (1905-1920)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Smith, Michael (2001). "Anatomy of Rumor: Murder Scandal, the Musavat Party and Narrative of the Russian Revolution in Baku, 1917–1920". *Journal of Contemporary History*. 36 (2): 211-240

Swietochowski, Tadeusz (1988). *Müslüman Cemaatten Ulusal Kimliğe Rus Azerbaycanı 1905-1920*, çev. Nuray Mert. Ankara: Bağlam Yayınları.

Türk Dil Kurumu, Büyük Türkçe Sözlük, "Hikâye" maddesi, 1. Anlam.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5b2270544db408.24785016

(Erişim: 14.06.2018)

Wellek, R., A. Warren (2016). *Edebiyat Teorisi*. çev. Ö. Faruk Huyugüzel. İstanbul: Dergâh.

